

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Juhász Ábel*

Telekfalva

Az egyház és kultúra viszonya

Das Verhältnis der Kirche zur Kultur. Zusammenfassung

Der Aufsatz versucht Antwort zu geben auf die scheinbar schlichte, doch nicht eindeutig beantwortete Frage nach der Grenze des Öffentlichkeits-Auftrags der Kirche. Die meist bekannten Gebiete der öffentlichen Aktivität der Kirche sind die sozialen Dienste wie das Schulwesen, die Gesundheitsfürsorge (vor allem diakonische Aufgaben) u. ä. Aber auch darüber hinaus gibt es kaum eine Erscheinungsform des gesellschaftlichen Lebens, wo die Kirche nicht präsent wäre. Vorwiegend nimmt sie aber kulturelle Aufgaben wahr. Kultur wird hier aufgefasst als Erzieherin des menschlichen Geistes und der menschlichen Seele. Kultur ist sozusagen eine gewisse Spiritualität: die Pflege der geschaffenen Wirklichkeit ist vorerst Sache des Geistes und der Seele. Kirche lebt ja „in der Kraft des Heiligen Geistes“ (Jürgen Moltmann), darum sind Kirche und geistliche Kultur einander nicht fremd. Es gibt ohne Zweifel auch eine christliche Kultur, und deren Aufgabe ist es, im Dienste des Schöpfers der Welt die allgemeine Kultur der Menschheit christlich zu durchdringen.

Schlüsselwörter: Kirche und Kultur, Gebiete der öffentlichen Aktivität der Kirche, Grenzen des Öffentlichkeits-Auftrags der Kirche.

Bevezetés

Tanulmányom abból a célból született, hogy megpróbáljon választ találni arra az egyszerűnek tűnő, de nem túl könnyű kérdésre: hol húzódnak meg az egyház közszolgálati tevékenységének határai? A keresztyén egyház megalakulása óta fontosnak tartotta felvállalni a közszolgálatot, vagyis feladatokat, amelyek mai értelemben véve nem maradnak a templom falain belül. E szolgálat gyakorlásának alapja az lehet, amit a Jézus főpapi imájában olvashatunk: *A miképen te küldtél engem e világra, úgy küldtem én is őket e világra* (Jn 17,18). *Nem azt kérem, hogy vedd ki őket e világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól* (Jn 17,15).

A korai keresztyénség kisebb közösségeinek közszolgálati tevékenysége elég szerény mozgásteret kapott – főleg az üldöztetések miatt. Ezt a szolgálatát, a szeretetszolgálatot azonban mindig is gyakorolta. Az úgynevezett cezaropapizmus egyházpolitikai

---

* Juhász Ábel (Kézdivásárhely, 1976) a zajzoni (Négyfalu, Brassó megye) Rab István Középiskolában érettségizett. 1996-ban kezdte meg teológiai tanulmányait a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben. Az 1998/99-es tanévben a Protestáns Teológiai Intézethez tartozó, nagyszebeni Szász Evangélikus Karon tanult, az 1999/2000-es tanévben pedig a Sárospataki Református Teológiai Akadémián volt cserediák egy szemeszternyi időt, ahol egyben anyagot gyűjtött szakvizsga-dolgozatához (*Lelképásztor és közélet. Barabás Samu református lelképásztor közéleti és politikai szerepvállalása a századfordulón*) az akadémia könyvtárában. Az első lelkészképzés vizsgát 2001-ben tette le. 2002-től a Hargita megyei Telekfalvi Református Egyház-köztség lelképásztora. 2011 tavaszán a Vrije Universiteit Amsterdam kutatói ösztöndíjában részesült. 2011 szeptemberétől a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának doktorandusza.

rendszer megjelenésével, amelyben a legfőbb egyházi hatalom a világi uralkodóé, az egyház befolyása megnövekedett a társadalmi kérdések területén is, hatalmának növekedése következtében pedig egyeduralkodó lett a társadalom felett. A felvilágosodás korában, a francia forradalom után radikálisan megváltozik az egyház szerepe: egyre jobban visszaszorul a társadalmi kérdések terén, a politika, tudományok vagy éppen a művészetek tekintetében.

Manapság pedig azt tapasztalhatjuk, hogy vitát vagy éppen elutasítást vált ki az, amikor az egyház színre lép és igényeket fogalmaz meg a társadalmi élet valamely területén. Illetve azt is láthatjuk, hogy az egyház inkább csak bátortalanul és óvatosan, mintha csak „csendben és lábujjhegyen” merne fellépni a társadalmi élet „táncparkett-jére”.

Az elmúlt évszázadokban két véglet jellemezte az egyház és a társadalom viszonyát az egyházon belül. Sebestyén Jenő a holland W. Geesink gondolatmenetébe kapaszkodva írja *Református etikájában*:

„Az egyik azt mondja, hogy az egyház ne törődjön a társadalommal, az ún. szociális kérdéssel, mert neki az Ige hirdetése a kötelessége és csak a szellemi, az örökkévaló dolgokkal szabad törődnie. Legfeljebb tehát csak a diakonátus útján foglalkozhatik a saját szegényeivel és azok sorsával. Az egyház csak a cultus-szal törődjék, de ne a szociális élettel. [...]

Ez azonban igen veszedelmes álláspont, mert a keresztyénséget lényegében a világ fölé, vagy a világon kívül helyezi, kovász jellegét megszünteti, és végeredményben azáltal, hogy a társadalomban teljesen passzívvá teszi, *egyszeremind az élet és társadalom antikrisztusi erőinek fegyvertelenül ki is szolgáltatja*.¹

A másik véglet azt mondja, hogy minél többet kell az egyháznak a társadalom életével és kérdéseivel foglalkozni.

Így született meg az a törekvés, mely különösen Amerikában az ún. szociális evangélium (social gospel) hirdetését tűzte ki célul s szociális munka által akarja Isten országát megvalósítani. [...]

Ezeknek az a hitük, hogy társadalmi buzgólkodással közelebb lehet hozni az Isten országát. Pedig hiába szervezik meg a legideálisabb társadalmi rendet, az csak keret lesz, mert a lényeg a Jézus Krisztusba vetett hit és a Neki való engedelmeskedés. Csak Ő újíthat meg mindeneket.”²

A protestáns és azon belül is a református álláspont valahol a kettő között áll, mert az egyház Isten igéjét és üzenetét nem zárhatja el a világ elől, viszont semmilyen szociális vagy más társadalmi tevékenység nem helyettesítheti az igehirdetést. Nem könnyű megtalálni a középutat és az egyensúlyt, viszont nemes feladata ez az egyháznak. Sok esetben meglehetősen összetett viszonyrendszer alakul ki az állam és az egyházak között, s ebben az egyház szerepe egyrészt árnyalt, másrészt pedig széles skálán mozog. Éppen ezért a modern társadalmakban az állam és az egyház viszonya – már az alapelvek szintjén is – az alkotmányjog hatáskörébe tartozik.

¹ A dőlt betű Sebestyén Jenő kiemelése, akárcsak majd a következő, tőle származó idézetekben.

² Sebestyén Jenő: *Református etika*. Iránytű Kiadó, Budapest – Gödöllő 1993, 442.

Hogyan fér össze a szent és tökéletes (bűntelen) Krisztus az ember alkotta tökéletlen és bűnös kultúrával? Erre a mindenkori alapkérdése Richard Niebuhr ötféle modellel válaszol, szem előtt tartva az egyház kétezere éves történetét:³

1. *Christ against culture* – Krisztus szemben áll a kultúrával;
2. *Christ of Culture* – Krisztus a kultúra része;
3. *Christ above Culture* – Krisztus fölötté áll a kultúrának;
4. *Christ and Culture paradox* – Krisztus és a kultúra paradoxonja (csak látszólag zárják ki egymást);
5. *Christ transforms culture* – Krisztus átalakítja a kultúrát.

Richard Niebuhr nem kötelezi el magát egyik válasz mellett sem, bár nyilván az ötödik tűnik a leginkább rokonszenvesnek, és a Bibliának is megfelel. Azt mondja, hogy nem az egyes keresztyén embernek, hanem a keresztyéneknek mint egyháznak kell hatniuk a kultúrára és átalakítaniuk azt, nem felejtve ugyanakkor azt sem, hogy Krisztus nem csupán az egyház Feje, hanem a világ Megváltója is.

Az egyház közszolgálati tevékenységének legismertebb formái az oktatás, az egészségügy és a szociális szféra (leginkább a szeretetszolgálat), de ezeken túl az életnek szinte nincs olyan területe, ahonnan ne említhetnénk néhány példát az egyházi szerepvállalásokra.

A továbbiakban egy olyan kérdéskörrel kívánok foglalkozni, amely nem egyértelműen tartozik az egyházi közfeladatokhoz, nevezetesen a kulturális feladatvállalással. Megítélésem szerint ezt a feladatkört fontosnak lehet tekinteni, többek között azért is, mert nagy közösségeket céloz meg. Ennek ellenére az egyház mintha csak mostohagyerekének vagy legalább is tizedrendű kérdésének tekintetné a kulturális feladatok felvállalását, éspedig azzal az indoklással, hogy ennél sokkal fontosabb és hasznosabb feladatok teljesítésére kapott megbízatást.

1. Mi a kultúra?

A szó eredete a latin *colo, colere* szóból származik. Jelentése: *művelni*; ez eredetileg a föld megművelését jelentette (vö. *agricultura*), és ehhez kapcsolódik a *művelés, ápolás, gondozás* is. Pápai-Páriz Ferenc szótára ilyen jelentéseket sorol fel: *tisztelem, lakom, megművelem, bírom*.⁴

Ha a latin *colere* mögöttes jelentéstartalmát szeretnénk megfogalmazni, akkor azt mondhatnánk, hogy a klasszikus római korban ezzel a kifejezéssel jelezték az ember cselekvő aktivitását, valaki vagy valami felé való odafordulását, annak szolgálatát, illetve művelését. Például: a *colere* szó egyik mellékjelentése: *városban lakni*; ez azonban nem pusztán passzív jelenlétet, hanem aktív cselekvést is jelent.

³ Niebuhr, H. Richard: *Krisztus és kultúra*. HARMAT Kiadó – Sárospataki Keresztyén Filozófiaintézet, Budapest – Sárospatak 2006. Ennek összefoglalását ld. Simon János: Kapcsolati perspektívák az „egyház és világ” találkozásában. Richard Niebuhr és John Howard Yoder ekkleziológiának divergenciája. In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*. A Kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei. I./2010. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2010, (219–242.) 224–320.

⁴ Pápai Páriz Ferenc – Bod Péter: *Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latino-Germanicum*, Posonii et Cibini typis et sumptibus Johannis Michaelis Landerer de Füsikut et Martini Hochmeister Typographorum et Bibliopolarum C. R. P. 1801, 125.

A *Magyar Értelmező Kéziszótár* szerint a kultúra az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége, a művelődésnek valamely területe, illetve valamely korokban és valamely nép közösségében való megnyilvánulása.⁵ Sebestyén Jenő pedig a következő definíciót adja a kultúrára:

„A kultúra mint az emberi munka produktuma, nem különleges valami, hanem abban mindenkor nagy szerepet játszik *az ember vallási és szellemi erkölcsi ereje* is. Legtágabb értelemben véve a kultúra minden olyan emberi munka, amit a természettel szemben alkalmazunk, a természet megművelése céljából. Az ember megműveli az anyagi természetet, de éppen így megművelheti embertársaival közösségben a szellemi természetet is. [...]

A kultúra tehát egyfelől *akció*, munka és cselekvés, másfelől pedig ez akció, munka és cselekvés *gyümölcse*. De nemcsak akció és gyümölcs, hanem végül lecsapódása is valamely kor lelki, szellemi, erkölcsi, tudományos és művészi életének. Minden kornak megvannak tehát a maga kulturális gyümölcsei és lecsapódásai. Akik azokat a kulturális értékeket létrehozzák, már régen nem élnek. De munkájuk gyümölcse megmarad az utókor számára is és éppen ez az, ami egy kor lelki művelődésének, tehát kultúrájának tartalmát fejezi ki.”⁶

A kultúra szó jelentése a mai értelemben igen sokrétű. Egyes értelmezések szerint a kultúra kifejezés két leggyakoribb értelmezési formája a tudományos (antropológiai) és a hétköznapibb úgynevezett „magas kultúra”, amely azáltal válik „magassá”, hogy nagyobb mértékben tartalmazza azt, ami a kultúra lényege. Vagyis a művelés fokozása által válik kifinomultabbá (ide soroljuk a különböző művészeti ágazatokat, kezdve az építésztől, a szobrászaton át egészen a zenéig és az irodalomig).

A kultúra mint definíció sok helyen megjelenhet, s manapság szinte minden kifejezésre ráaggatják ezt a kifejezést (például: *Joghurtkultúra van minden pohár aludttejben*). Éppen ezért, hogy mielőtt még bármiféle zavar is keletkeznék, szükséges tisztázni, hogy mit is mond a keresztyén etika a kultúráról.

A református etikában Török István szintén két szegmensre osztja a kultúrát:

„A kultúrának két fajtáját ismerjük: a technikai és a szellemi kultúrát. A technikai kultúra, vagy szokottabb nevén: a civilizáció a természet erőinek emberi célok szolgálatába való állítása, hasznosítása. Például az aszfalt, a vízvezeték, a villany, a telefon, az autó, mind az élet kényelmét, a létfenntartás biztonságát szolgálja. Ezek és más effélék együttesen alkotják a szellemi kultúrát vagy civilizációt.

A civilizációtól lényegesen különbözik a tulajdonképpeni kultúra, az ún. szellemi kultúra. Ebben nemcsak eszköz a szellemi tevékenység valamely alacsonyabb rendű emberi cél szolgálatában, hanem viszonylagos értelemben öncél: szellemi képességeink kifejtése, kényszerű önközlés. Megtermi a tudományt, a művészetet és az iskolák révén az általános művelődést.”⁷

A Török István által felvázolt úton szeretnék én is tovább haladni, aki azt mondja, hogy a szellemi kultúra különböző megnyilvánulásaival kell foglalkoznunk. Azonban

⁵ *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992, 799.

⁶ Sebestyén Jenő: *i. m.* 281–282.

⁷ Török István: *Etika*. Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1997, 154. (Korábbi kiadása: Török István: *Etika*. Free University Press, Amsterdam 1988.)

szem előtt kell tartanunk, hogy mihez is mérjük kultúránkat, mi is a zsinórmértéke mindennek, hiszen ez határozza meg annak értékét is. Gondoljuk csak arra, hogy például a szociáldemokratáknak az orosz kommunista, a liberálisoknak pedig a felvilágosult emberközpontú és ateista kultúra a mérvadó. A keresztyén ember számára Isten és az ő Igéje lehet egyedül a zsinórmérték, és ennek alapján kell vizsgálnia a kulturális cselekvéseket.

2. A „cultus Dei” és „cultor Dei”

A *colere* igéből származik a *cultus* kifejezés, amely Pápai-Páriz Ferenc szótára szerint vallásos értelemben *isteni tiszteltet, szolgálat*. Szótárában megtaláljuk a *cultus deorum*, vagyis az *istentiszteltet* kifejezést is. Pápainál a *cultura* jelenti magát a *serény, gondos tevékenykedést* is (művelést), de még inkább annak eredményét, a létrehozott, „míves” produktumokat, sőt azok összességét, rendszerét.⁸ Ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert a kultusz és a kultúra nem választható el egymástól.

Az elmúlt néhány évszázad folyamán a kultúra, noha ez igen szerteágazó a maga megjelenésében, mégis beszűkült, és a köztudatban inkább csak a művészetekhez kapcsolódott. Ezzel együtt háttérbe szorult vagy éppen kiszorult belőle a keresztyén szemléletmód, és pedig azzal az indoklással, hogy az egyháznak vajmi kevés köze van a kultúrához. Holott nyilvánvalóan téves és hamis az a kép, amely szerint egyház és kultúra két különböző, egymástól független valóság volna. Romániában például egy minisztérium foglalkozik a kultúrával és a vallásügyi kérdésekkel (*Ministerul Culturii și Cultelor* – Kultúra és Kultuszok Minisztériuma). Kérdés azonban, hogy ez mennyiben jelenti a két valóság tényleges összekapcsolódását.

Éppen ezért fontos az, amit Sebestyén Jenő jegyez meg etikájában:

„Jó tehát mindjárt az elején megjegyezni azt, hogy *kultusz* és *kultúra* egy igéből származik. És valamint a vallás és etika viszonyában láttuk azt, hogy az etika mindenestől fogva a vallásra van felépítve, éppen úgy látni fogjuk azt is, hogy az igazi, magasabbrendű kultúra is mindenestől fogva a *cultus Deire*, azaz az igazi vallásra van felépítve.”⁹

Különösen szépen példázza ezt Pál apostol Korinthusiakhoz írott levelének fordítása a *Vulgatában*: *Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis* – *Isten szántóföldje, Isten épülete vagytok* (1Kor 3,9/bc). Itt a két metafora párhuzamban áll egymással: Isten földművelőként (*cultor*) jelenik meg, az egyház, vagyis a hívek közössége pedig az ő működésének, ténykedésének eredményeként. Prudentius így kezdi esti himnuszát: *Cultor Dei memento* (Babits fordításában: Isten hívője, eszmélj!)¹⁰

3. Néhány elvi kérdés

Most szűkíteném a kört és a következőkben csak az úgynevezett „magas kultúra”, vagyis köznapi megfogalmazásban a művészetek néhány jellemzőjét és annak hatásait venném vizsgálat alá, amely által megérthetjük, miért kell az egyháznak kiterjesztenie

⁸ Pápai Páriz Ferenc – Bod Péter: *i. m.* 176.

⁹ Sebestyén Jenő: *i. m.* 281.

¹⁰ Brittain, F.: *Medieval Latin and Romance Lyric to A.D. 1300*. Cambridge University Press 1937, 71.; illetve Babits Mihály: Esti éneke <http://mek.oszk.hu/04800/04827/04827.htm#25>.

közszolgálati feladatvállalását ebben a tekintetben is. (Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem tulajdonítanak jelentőséget a tudományos kultúrának.)

Az első vád, ami a művészetek és a keresztyénség viszonyában elhangzik, a következő: az Újszövetségben sehol sem találunk utalást arra, hogy Krisztus felpártolta volna a művészeteket, vagy pedig hogy tanítványait, követőit ennek tiszteletére és gyakorlására szólította volna fel. A kritikusok sokszor erre hivatkozva utasítják el az egyház és a kultúra kapcsolatát. Szinte cinikusan kérdezik: *Mit értenek a papok a művészethez?* Erre írja Abraham Kuyper:

„Jánosnak, Pálnak, Péternek, a keresztyén vallás e három oszlopainak iratai elárulják-e csak egy szóval is a művészi élet nagybecsülését? Sőt, tisztelettel legyen mondva, vajon az evangéliumok egyetlen elbeszéléséből is ki lehet-e mutatni azt, hogy maga Krisztus fellépett a művészet érdekében, vagy vágyott a művészet után? S ha önöknek ezekre a kérdésekre, egyikre a másik után nemmel kell is válaszolni, vajon jogot ad-e ez valakinek arra, hogy tagadásba vegye, miszerint a keresztyénség a művészet életére igen nagyfontosságú esemény volt.”¹¹

Bár az Újszövetség világában nem tűnik fel a művészetek nagyfokú tisztelete, a Biblia teljes egésze mégsem mellőzi ezt, hiszen az Ószövetségben a művészetek gazdag tárházával találkozhatunk. Talán a laikus számára is legismertebb könyv, a Zsoltárok az egyik jó példa erre, amely a maga műfajában a lírai világirodalom egyik gyöngyszeme. Az Ószövetség gyakran említi a zenét is (pl. Mózes hálaadó éneke, Debóra éneke, Énekek éneke stb.). Számptalan utalást találunk hangszerekre és hangszeres játékokra (pl. Dávid hárfázása, amellyel Saul királyt csendesíti; kürtök, amelyeket Jerikó falai alatt fújtak stb.). Izráel vallásos kultuszához szervesen kapcsolódott az ének és zenekultúra ápolása és gyarapítása. Török István ezt írja:

„[...] A művészet valamiképpen a vallás *rokona*.¹² A kettő rokonságát Platónról Schopenhauerig a bölcseleők és költők egész sora több-kevesebb fenntartással hangoztatta, és azzal indokolta, hogy a szép isteni és az isteni szép. A művészet az örökkévalóság kapuit tárja fel, a világ és az élet végső titkait jeleníti meg. A zenét hasonlítgatják a pünkösdi nyelvhez, mely a kibeszélhetetlent hirdeti a maga nyelvén minden népnek. A hangversenyterem közönsége Schopenhauer szerint egyenesen olyan, mint a sákramentumi közösség.”¹³

Valószínűnek látszik, hogy a két esemény játszhatott közre abban, hogy a művészeteket és a keresztyénséget (főleg a protestantizmust) elválasztani próbálják egymástól. Az egyik a második parancsolat tiltó rendelkezése, a másik pedig a reformáció puritán (néhol képprombolónak is nevezett) eszmeisége. Ez fogalmazódott meg hangsúlyosan a Heidelbergi Kátéban (98. kérdés–felelet), valamint a II. Helvét Hitvallásban is, amely ezt mondja:

„Mivel Isten láthatatlan lélek és végtelen lény: ez okból Őt semminemű művészet vagy kép által kiabrázolni nem lehet, tehát nem félünk attól, hogy Istenről

¹¹ Abraham Kuyper: *A kalvinizmus lényege*. Nánásy István Könyvnyomdája, Nagybánya 1914, 180.

¹² Kiemelés Török Istvántól.

¹³ Török István: *i. m.* 157.

való képeket, a szentírással, merő hazugságnak nevezzük. Megvetjük annakokáért nemcsak a pogányok bálványait, hanem a keresztyének képeit is.”¹⁴

Az egyház térvesztése a francia forradalommal és a társadalmi szerkezet átalakulásával erősödött meg, amikor éppen a puritanizmusra és a második parancsolat tiltására hivatkozva gyakoroltak nyomást a katolikus egyházművészetre. Ennek a részben demagóg és álságos gondolatnak nyomán jött létre az a torzszülött elmélet, miszerint „igazi kultúrát csak hitelenség alapján lehet felépíteni”. Ez önámítás és tévedés, mondja Sebestyén Jenő, majd így folytatja a gondolatot:

„Mert mialatt a vallás kulturális hatását illetőleg megállapíthatjuk, hogy egyes vallások bámulatosan serkentőleg hatottak a kultúrára (a keresztyénség speciálisan is és a keresztyénségen belül a református vallás egészen rendkívüli mértékben!) *addig a hitelenség mindig is csak romboló és enerváló formában képes hatni a kultúrára.* [...]”

Szerintünk tehát a hit és a kultúra teljesen összetartozik. És ha nem is mindenfajta hit képes kultúrát teremteni, annyi bizonyos, hogy az igazi református hit nem nyugodhatik addig, amíg kulturális téren is ki nem bontakoztatja a maga erőit. Ezért nem lehetünk egy véleményen Brunnerrel sem, aki szerint hit nem lehet kosztitív elem a kultúrában.”¹⁵

Az előbbieken idézett Brunner Emil ugyanis azt állítja, hogy a keresztyén ember nem képes életre hívni keresztyén kultúrát, éppen úgy, ahogy nem képes sem keresztyén államot, sem keresztyén gazdasági rendszert. De akkor mit kezdjen a világ azokkal a művészeti alkotásokkal vagy irányzatokkal, amelyek keresztyén tartalommal bírnak? Mert keresztyén tartalmuk mellőzése azzal a következménnyel jár, hogy elveszítik súlyukat és jelentőségüket. Némiképp árnyaltabbá teszi a képet az, amit Sebestyén Jenő nem idéz, s amit Brunner így fogalmazott meg:

„Tulajdonképpen nem a hívő ember dolga, hogy kultúrát teremtsen. Ez minden ember dolga, hitétől függetlenül. [...] De mivel a hívő ember a természeti rendek és körülmények között, s nem azokon kívül éli meg a hitét, neki is feladata, hogy pozitív módon részt vegyen a kultúra alakításában.”¹⁶

Ilyen egyházművészeti jellegzetességek a különböző építészeti stílusok, mint például az ókeresztyén építészet, a bizánci építészet, a román stílus, a gótika, a reneszánsz vagy a barokk stílus. A képzőművészetben említhetnénk a mozaikot, az ikonfestészetet, a freskókat vagy éppen a festett kazettás mennyezeteket.¹⁷

De folytathatnánk a sort az ókeresztyén irodalomtól Ady Endre istenes lírájáig, a zeneművészetet terén pedig a gregorián temetési szertartásától (*Subvenite – Jertek érte...*) Verdi *Requiemjének* *Agnus Dei* tételéig. Próbáljuk meg elképzelni e művészi alkotásokat keresztyén hit és tartalom, illetve tanítás nélkül.

¹⁴ *A Második Helvét Hitvallás* IV. 1. (Debrecen 1907, 17.)

¹⁵ Sebestyén Jenő: *i. m.* 296.

¹⁶ Brunner, Emil: *Das Gebot und die Ordnungen*. J. C. B. Mohr (Paul Seibeck), Tübingen 1932, 476–477.

¹⁷ Ennél a pontnál hadd tegyek egy megjegyzést. Számomra különös, hogy miért is bélyegzik a reformátusságot kollektív módon képrombolónak és művészetellenesnek, amikor a magyar reformátusság éppen a festett kazettás mennyezetekkel hoz létre olyan művészeti alkotást és stílust, amely a maga nemében egyedülálló a világon.

Hadd hívjam fel a figyelmet még egy tévedésre a keresztyénség és művészetek kapcsolatán. Sokan elkövetik azt a hibát, hogy a teremtés történetéből kiindulva elméletet állítanak fel.¹⁸ Eszerint a Teremtő Isten megteremtette az embert a maga képére és hasonlatosságára, és az ember azóta is magán hordozza az istenképűséget. Ebből kiindulva az alkotó ember, mint a kreatív művészet tevékeny részese, úgy gondolja, hogy az istenképűséggel együtt megkapta a teremtés hatalmát is. Sok művész abban a tévhitben ringatja magát, hogy ő, mint alkotó, teremtő munkát végez. Ez a gondolat azért sántít, mert míg Isten a világot a semmiből teremtette, addig az ember csupán valamilyen fizikai vagy szellemi matéria birtokában képes alkotni. Tehát az ember nem igazán teremt, csupán csak a meglévő anyagokat vagy éppen tudást alakítgatja, csiszolja.¹⁹

4. Gyakorlati kérdések

De miért is kell gyakorlatban oly erősen ragaszkodni ahhoz, hogy az egyház feladatot vállaljon a kultúra, a művészetek terén, illetve a maga keretei közé fogadja a kulturális életet? Lehetséges-e egyáltalán keresztyén kultúráról beszélni, és van-e szükség, igény milderre – teszi fel a kérdést Bolberitz Pál, majd ezt írja válaszként:

„Szükség van a keresztyén kultúrára: a keresztyénség a kinyilatkoztatásból merített és az Istentől jött. A hit által megismert igazságokkal elmélyíti, kitágítja és tágabb horizontba helyezi mindazokat az értékeket – igazságot, jóságot, szépséget –, amelyeket az ember a természetes eszével, szaktudományával, művészeti tevékenységével ki tud alakítani. Szükség van erre, mert keresztyén hit nélkül és annak természetfölötti tartalma nélkül nagyon-nagyon szegény lenne az ember és a világ. Erről a világról igazán a maga teljességében csak a teremtésteológia összefüggésében beszélhetünk. Az emberről a maga teljességében csak az Istennel való vonatkozásában szólhatunk, és az igazán nagy tudósok, művészek és alkotók műveikben – ha nem is járnak templomba – akkor sem tudják ezt a kérdést kikerülni, rejtjelezve megjelennek ezek a vonatkozások. Milyen jó lenne, ha komolyan vennénk ezt. Akkor a keresztyén értékeket visszahozhatnánk az európai kultúrába, hogy ez az 'üres ház' újból lakott ház legyen.”²⁰

Elsősorban azért van szükség erre, mert a művészetek és a kultúra a lélek nevelője és a lelkiség táplálója. Az egyháznak pedig egyik vállalt feladata, hogy neveljen, mégpedig azáltal, hogy a lélek táplálója legyen.

Az erdélyi magyarok számára hangsúlyosan fontos az egyház és a kultúra összekapcsolása. Gondoljunk csak a moldvai csángókra. Amikor a román állam intézményi keretek között már semmilyen formában nem védelmezi e kisebbség nemzeti identitását, akkor a nyelvgyakorlás és a kulturális értékek egyetlen és utolsó fellelvára az egyház marad. Ha viszont az egyház is feladja a nyelvi kultúra szolgálatát és gyakorlását, akkor óhatatlanul bekövetkezik az asszimiláció.

E hozzáállás kritikussai azzal érvelhetnek, hogy ez egyedi eset és példa. Viszont tudnunk kell, hogy ahol nem fenyeget az asszimiláció vagy a nemzeti identitás megsemmi-

¹⁸ II. János Pál pápa levele a művészeknek. Ld. http://web.axelero.hu/kesz/jel/03_01/kultura.html.

¹⁹ Vö. pl. Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1992, 69. A kérdéskör árnyaltabb tárgyalását ld. Máthé-Farkas Zoltán: Ravasz László esztétikai gondolkodása. In: *Református Szemle* 2011/3, 263–285., különösen 268–269.

²⁰ Bolberitz Pál: Kultúra és keresztyénség, www.web.axelero.hu/kesz/jel/02_09/kultura.html.

sülésének veszélye, ott is feladata van az egyháznak a nevelő kultúra tekintetében. Hogy miért, erre Sebestyén adja meg a választ:

„*A félműveltség* egyike a legveszedelmesebb lelkiállapotoknak a közösség számára. Mert az egyszerű, műveletlen ember, aki főleg a természet ölen él, esetleg bizonyos atavisztikus öntudatlansággal sok mindenben tud alkalmazkodni Isten ordinanciáihoz. A félművelt emberben azonban felébred a hiúság, a 'soli mihi gloria' öntudat, a túltengő önbecsülés és önérzet vonása. És az ilyenekből lesznek a nyughatatlan, zavargó és soha tisztán nem látó, de prepotens, arrogáns és erőszakos elemek, amelyekkel a gyülekezetekben is a legtöbb baj van. [...] Ezért nem szabad a reformátusoknak soha sehol az iskolát kiadni a kezükből. Nemzet, társadalom, kultúra és egyéni boldogság sorsa fordul meg a helyes műveltségen. A helyes műveltség viszont csak az isteni Kijelentés tiszta alapján lehetséges.”²¹

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a modern kultúra, a művészet túlságosan városorientálttá vált, és mint ilyen, csupán egy szűk réteg számára elérhető. A város határait csupán csak az úgynevezett kommerszkultúra hagyja el, legfőképpen a televízió adásai révén. Talán már meg sem lepődünk azon, hogy nagyon sok közösségben a „lagzilajcsi” és a kerti törpe a kultúra fokmérője. E főleg falusi kisközösségekben az egyháznak kell felvállalnia a „magas kultúra” terjesztését, és ez nemcsak arra lehetőség, hogy bővítse tevékenységi körét, hanem kötelessége is. Azokban a falvakban, ahol az egyház támogatja és bátorítja a népi kultúrához való ragaszkodást, sok esetben azt láthatjuk, hogy egészségesebb életforma és erkölcsiség alakul ki és válik uralkodóvá, mint azokban a közösségekben, amelyekben bekövetkezett a gyökértelenedés vagy giccskultúrák jötték létre.

Sokszor felvetődnek ezek a kérdések is: miként tud az egyház kommunikálni a szekularizált világban, és a krisztusi értékrendet milyen eszközökkel tudja eljuttatni azokhoz a rétegekhez, amelyeknek nincs szoros kapcsolatuk gyülekezeti közösséggel? Török István ezt írja:

„[...] Dürernek s főleg Rembrandtnak még világi tárgyú képei is 'prédikációk', mert a művész bibliás hite sugárzik át rajtuk. Nem az a döntő, amit festenek, hanem ahogy megfestik. Egy hittel telt személyiség művészi alkotása, például csak egy virág ábrázolása, lehet az anyagnak olyan meglelkesítése, az isteni teremtés csodájáról való olyan vallomás, amely esetleg vallásosabb, mint egy Krisztus-kép. A leghétköznapibb dolgokon is sejteni lehet az élet végső titkát.”²²

Ebből kiindulva tehetjük fel a kérdést, vajon ugyanígy nem lehet egy koncert, előadás, színészi előadóest, néptánc tábor vagy éppen egy kiállítás ennek az értékrendnek a hordozója, és ezáltal megmutatni a világnak a krisztusi élet szépségeit és felkelteni a nem-hívó lélek vágyakozását is erre az életre. Viszont vigyáznunk kell arra, hogy az egyház kulturális tevékenysége ne hogy az istentisztelet helyébe kerüljön. A kultúra az egyház kezében nem vallási vagy erkölcsi pótlék, hanem eszköz Isten nagyságos dolgainak hirdetésére.

²¹ Sebestyén Jenő: *i. m.* 295.

²² Török István: *i. m.* 160.

Összegezve: egyház és kultúra egymástól nem lehet idegen vagy egymástól elidegeníthető. A keresztyén kultúra elsődleges feladata a szolgálat; szolgálni azt, aki a világon mindennek Ura: a Teremtő Istent.

Felhasznált irodalom

- A Második Helvét Hitvallás.* Debrecen 1907.
- Abraham Kuyper: *A kálvinizmus lényege.* Nagybánya 1914.
- Brunner, Emil: *Das Gebot und die Ordnungen.* Tübingen 1932, 476–477.
- Magyar Értelmező Kéziszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.
- Pápai Páriz Ferenc – Bod Péter: *Dictionarium Latino–Hungaricum et Hungarico–Latino–Germanicum,* Posonii et Cibini typis et sumptibus Johannis Michaelis Landerer de Füsikut et Martini Hochmeister Typographorum et Bibliopolarum C. R. P. 1801.
- H. Richard Niebuhr: *Krisztus és kultúra.* Harmat Kiadó – Sárospataki Keresztyén Filozófiaintézet 2006.
- Brittain, F.: *Medieval Latin and Romance Lyric to A.d. 1300.* Cambridge University Press 1937.
- Babits Mihály: Esti éneke <http://mek.oszk.hu/04800/04827/04827.htm#25>
- Máthé-Farkas Zoltán: Ravasz László esztétikai gondolkodása. In: *Református Szemle* 2011/3, 263–285.
- Ravasz László: *Emlékezéseim.* A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1992.
- Sebestyén Jenő: *Református etika.* Iránytű Kiadó, Budapest–Gödöllő 1993, 442.
- Simon János: Kapcsolati perspektívák az „egyház és világ” találkozásában. Richard Niebuhr és John Howard Yoder ekkleziológiáinak divergenciája. In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *Studia Doctorum Theologiae Protestantis.* A Kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei. I./2010. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2010, (219–242.).
- Török István: *Etika.* Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1997.
- II. János Pál pápa levele a művészeknek. www.web.axelero.hu/kesz/jel/02_09/kultura.